

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

С.П. Завгородня

У статті здійснено аналіз факторів, що спричиняють настання енергетичної бідності серед населення України, досліджено дієвість поточних заходів держави, спрямованих на подолання цього явища та визначено пріоритетні напрями зниження рівня енергетичної бідності. Відзначається, що лібералізація енергетичних ринків, встановлення економічно обґрунтованих тарифів для всіх споживачів, скорочення внутрішнього споживання енергоресурсів водночас із різким зниженням соціально-економічного добробуту населення спричинили неможливість жителів країни задовольняти свої базові енергетичні потреби, значне зростання заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг. Акцентується на необхідності реалізації норм Третього енергетичного пакета Європейського Союзу з метою подолання енергетичної бідності там, де її було виявлено, що передбачає надання допомоги в рамках соціального забезпечення або підтримку щодо питань енергоефективності. З метою соціального забезпечення вразливих споживачів енергоресурсів відбувається масштабне збільшення видатків бюджету на адресні субсидії, що зумовлено збільшенням чисельності населення України, яке перебуває за межею бідності, максимальним зростанням рівня безробіття за останні роки та різким підвищенням споживчих цін. Встановлено, що попри певні здобутки зі зниження енергетичної бідності в Україні лише частково впроваджуються інструменти, спрямовані на підвищення енергоефективності будівель та зростання обсягів використання відновлюваних джерел енергії. Додатковими інструментами зі зниження рівня енергетичної бідності можуть бути гарантування права споживачів змінювати постачальника, отримувати інформацію про тарифи та їх порівняння, а також надання рекомендацій вразливим групам споживачів стосовно вибору постачальника за вигідними умовами.

Ключові слова: енергетична бідність, енергетичні ресурси, вразливі споживачі енергоресурсів, енергоефективність будівель, постачальники енергоресурсів.

Svitlana Zavgorodnia

PRIORITIES OF OVERCOMING ENERGY POVERTY IN UKRAINE

In the article it was analyzed the factors causing the occurrence of energy poverty among the Ukrainian population, it was examined the effectiveness of current state measures, which are aimed at overcoming it and was identified priority directions for reducing the level of energy poverty. It is noted that the liberalization of energy markets, the establishment of economically justified tariffs for all consumers, the reduction of domestic consumption of energy resources, at the same time with the sharp decline in the socio-economic welfare of the population, caused the inability of the population to meet their basic energy needs and significant increase in arrears for the payment of housing and communal services. The emphasis is on the need to implement the norms of the Third Energy Package of the European Union with the goal of overcoming energy poverty, where it has been identified, providing social welfare assistance or support for energy efficiency. In order to provide social security for vulnerable energy consumers, large increase in budget expenditures for targeted subsidies is due to the growth of the Ukrainian population below the poverty line, unemployment to the highest mark in recent years and a sharp rise in consumer prices. It has been established that in spite of certain achievements in reducing energy poverty, Ukraine only partially implements measures to improve energy efficiency of buildings and increasing the use of renewable energy sources. Additional tools for reducing energy poverty can be to guarantee consumers' rights to change suppliers, receive information on tariffs and their comparison, and to provide recommendations to vulnerable consumers on the choice of supplier on favorable terms.

Завгородня Світлана Павлівна – кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

Keywords: energy poverty, energy resources, vulnerable consumers of energy resources, energy efficiency of buildings, suppliers of energy resources.

Постановка проблеми. Формування в Україні енергетичної політики, спрямованої на трансформацію енергетики в економічно прибутковий, конкурентний і гнучкий сектор економіки, передбачає мінімізацію домінування одного з видів виробництва енергії або шляхів постачання палива, ліквідацію перехресного субсидування, скасування існуючої системи субсидування енергопостачання, перехід до ринкового ціноутворення [23]. Але впровадження зазначених заходів одночасно з різким зниженням соціально-економічного добробуту населення призвело до того, що населення не має можливості задовольнити свої базові енергетичні потреби, значно зростає заборгованість за житлово-комунальні послуги, виникає енергетична бідність.

Як свідчать результати опитування Державної служби статистики України, у 2015 р. 19,6 % домогосподарств не мали достатньо коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло й необхідні послуги з його утримання або за газ для приготування їжі; а 25,1 % домогосподарств – для того, щоб у їхньому житлі підтримувалася достатньо тепла температура протягом опалювального сезону [22]. Подібний показник у країнах – членах ЄС того ж, 2015 р., становив 9,4 % [30]. Зберігається значне зростання заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг. За даними Державної служби статистики України, на початок 2015 р. рівень оплати житлово-комунальних послуг становив 95,45 %, а на початок 2017 р. – 72,6 % (у січні 2016 р. цей показник сягнув лише 56,8 %) [16].

З огляду на це актуальним видається аналіз факторів виникнення енергетичної бідності, визначення проблем та дієвості поточних заходів держави, спрямованих на її подолання, вибір інструментів зі зниження енергетичної бідності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для подолання енергетичної бідності у країнах Європейського Союзу в 2009 р. Директивою 2009/73/ЄС [18] були передбачені заходи із соціального забезпечення або підтримки у питаннях енергоефективності тих, хто потерпає від енергетичної бідності. При цьому кожна країна мала самостійно визначати права, обов'язки та групи вразливих споживачів, зважаючи на соціально-економічні тенденції у країні. Це актуалізувало потребу в теоретичних та аналітичних дослідженнях стосовно пошуку механізмів та інструментів подолання енергетичної бідності у країнах – членах Європейського Союзу. Позитивний досвід багатьох країн свідчить, що заходи з подолання енергетичної бідності мають ґрунтуватися на: встановленні критерію, за яким визначається населення,

яка потребує допомоги для боротьби з енергетичною бідністю; ідентифікації вразливих споживачів енергоресурсів за допомогою моніторингу та оцінювання рівня доходів населення; реалізації заходів щодо подолання енергетичної бідності та оцінювання їх наслідків [29].

Важливим орієнтиром досягнення Україною Цілей сталого розвитку, що визначені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [24], є забезпечення доступної та чистої енергії. При цьому забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких сучасних джерел енергії передбачає диверсифікацію постачання первинних енергетичних ресурсів, збільшення частки енергії з відновлюваних джерел.

З точки зору нормативного забезпечення термін «енергетична бідність» в Україні юридично не закріплено, але визначено окремі аспекти щодо зниження такої бідності. Зокрема, закріплено термін «вразливі споживачі», визначено їхні права і порядок захисту [16; 17], а також критерій, за яким оцінюється необхідність соціального забезпечення. Теоретичні аспекти проблеми подолання енергетичної бідності в Україні досліджувались у працях Ю. Ващенко [2], Ю. Колбушкіна [13], І. Газизулліна, А. Лозового [4] та ін.

Проте подальшого дослідження потребують питання щодо дієвості поточних заходів держави із подолання енергетичної бідності в нашій країні та визначення пріоритетних напрямів зі зниження її рівня.

Метою статті є аналіз факторів виникнення енергетичної бідності, дієвості поточних заходів держави, спрямованих на подолання цього явища, а також визначення пріоритетних напрямів зниження рівня енергетичної бідності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейський та соціальний комітет (*European Economic and Social Committee*) у доповіді «Енергетична бідність у контексті лібералізації та економічної кризи» визначив, що енергетична бідність – це складність чи нездатність забезпечити належне опалення житла та мати доступ до інших важливих енергетичних послуг за доступною ціною. При цьому енергетична бідність може бути спричинена комбінацією трьох чинників: низьким рівнем доходів, низькою енергоефективністю будівель та високими цінами на енергоносії [31]. Той факт, що населення в Україні не може задовольнити свої базові енергетичні потреби, актуалізує завдання з аналізу масштабності впливу чинників виникнення енергетичної бідності та дієвості поточних заходів держави щодо її подолання.

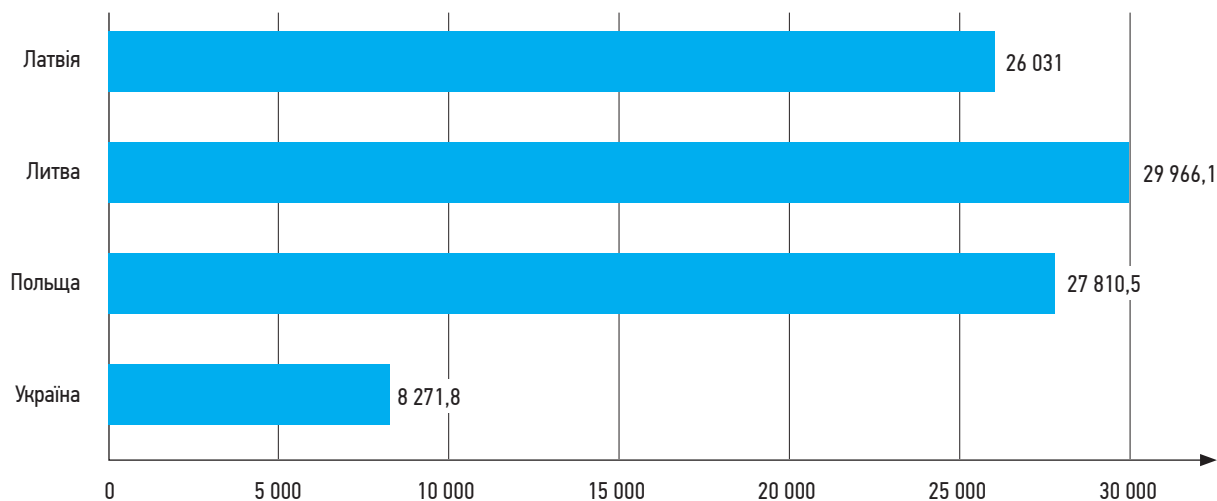

Рис. 1. ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в 2016 р., дол. США

Джерело: World Bank.

Оцінювання рівня доходів населення передбачає врахування сукупності доходів населення та рівня інфляції в країні. Рівень ВВП за паритетом купівельної спроможності (що враховує вартість життя та рівень інфляції в країні) протягом 2014–2016 рр. в Україні демонстрував негативну динаміку. У 2014 р. цей показник становив 8 683,6 дол. США, у 2015 р. зменшився до 7 948,1 дол. США, а в 2016 р. – зріс лише до 8 271,8 дол. США. При цьому в постсоціалістичних країнах – членах ЄС рівень ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в 2016 р. був у кілька разів вищий, ніж в Україні (рис. 1).

Тому, згідно з оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи [1], за межею бідності живе приблизно половина українців, а, за даними самооцінки матеріального добробуту домогосподарств, 74 % респондентів відносили себе до бідних, лише 0,5 % – до представників середнього класу і жоден з респондентів не вважав себе заможним [21].

Важливою частиною імплементації в Україні положень пункту 3 статті 4 Директиви 2009/73/ЄС для подолання енергетичної бідності є соціальне забезпечення вразливих споживачів. Чинним законодавством України закріплено права і порядок захисту вразливих споживачів енергоресурсів, а також критерій, за яким оцінюється необхідність соціального забезпечення, – субсидії на відшкодування житлово-комунальних послуг надаються населенню в разі перевищення базової норми плати у розмірі 15 %. З метою ідентифікації вразливих споживачів енергоресурсів має проводитися моніторинг сукупного доходу домогосподарства та випадків здійснення покупки, що перевищує 50 тис. грн, що унеможливує отримання соціального забезпечення.

Ідентифікації вразливих споживачів енергоресурсів та визначення дійсних розмірів надання адресних субсидій заважає масштабність тінювих доходів українців, що, за оцінками експертів, сягає від 40 до 60 % [19]. Щоб удосконалити ідентифікацію вразливих споживачів, Кабінет Міністрів України прийняв рішення про створення Єдиного реєстру отримувачів субсидій на оплату житлово-комунальних послуг та верифікацію субсидій. Передбачається, що після створення центрального реєстру, де буде зібрана вся інформація про отримувачів субсидій, прийматимуться рішення щодо верифікації субсидій і лише потім – монетизація субсидій на оплату житлово-комунальних послуг.

Зважаючи на стрімке зниження рівня доходів населення, соціальне забезпечення вразливих споживачів в Україні шляхом надання безготівкових адресних субсидій у 2014–2017 рр. супроводжувалося зростаючою динамікою видатків бюджету. Зокрема, загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам на відшкодування витрат на оплату ЖКП, збільшилася з 348,9 млн грн у січні–грудні 2014 р. до 5 704,7 млн грн відповідного періоду 2016 р. [14]. Варто зазначити, що за шість місяців 2017 р. загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам, становила 3 068,5 млн грн, до кінця року загальна сума призначених субсидій зростатиме (рис. 2, с. 100).

Проте основними проблемними питаннями з удосконалення соціального забезпечення вразливих споживачів, що потребують вирішення, залишаються:

- забезпечення узгодженості дій між суб'єктами здійснення верифікації субсидій. Відповідно до статті 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» Порядок розкриття банківської таємниці передбачає надання інформації

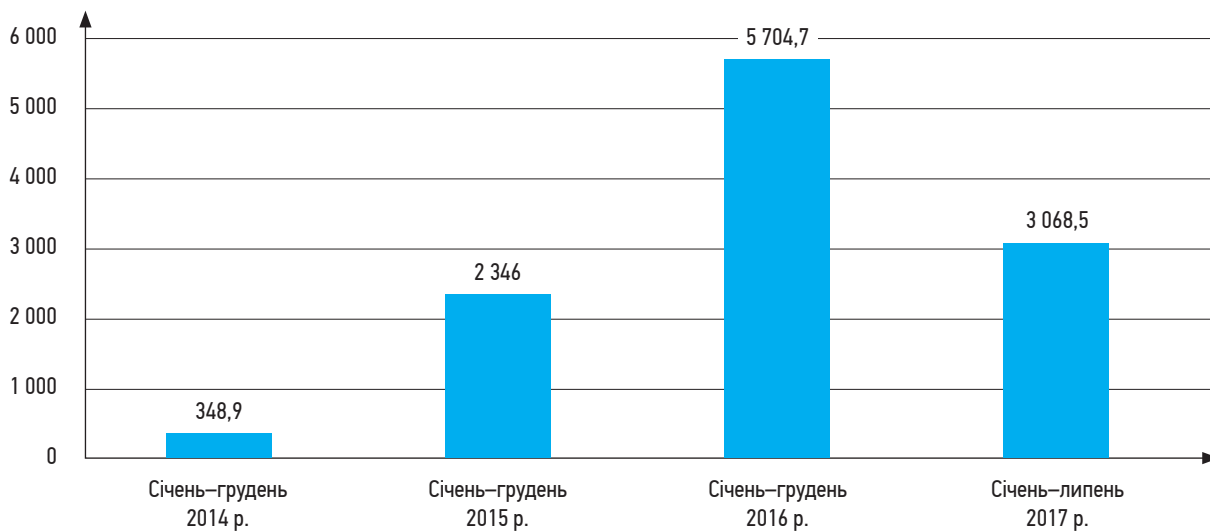

Рис. 2. Загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, млн грн

Джерело: Державна служба статистики України.

центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики (Міністерству фінансів України) з метою проведення верифікації і перевірки достовірності інформації, поданої фізичними особами для нарахування та отримання соціальних виплат, пільг, субсидій тощо. При цьому Єдиний реєстр отримувачів субсидій перебуватиме в розпорядженні Міністерства соціальної політики, верифікацію здійснюватимуть соціальні інспектори, напряду підпорядковані Мінсоцполітики, а інформацію про доходи на банківських рахунках з метою проведення верифікації і перевірки достовірності інформації, поданої фізичними особами, може отримувати лише Міністерство фінансів України;

- запровадження монетарної адресної допомоги вразливим споживачам енергоресурсів. Представлені для обговорення Міністерством фінансів України пропозиції щодо монетизації пільг і субсидій передбачають відмову від системи клірингових розрахунків та монетизацію пільг і субсидій на рівні підприємств житлово-комунального господарства, тобто розрахунок з постачальниками комунальних послуг живими грошима з їх цільовим використанням.

Водночас позитивний досвід Литви [26] з монетизації субсидій свідчить про можливість впровадження зворотного порядку субсидування. Загалом такий порядок передбачає монетизацію субсидій щомісячно, але лише після оплати вразливими споживачами за житлово-комунальні послуги за ринковими цінами. Тому запровадження монетарної адресної допомоги вразливим споживачам на умовах зворотного порядку субсидування стимулюватиме до енергоефективності та енергоощадності, зменшення заборгованості

вразливих споживачів за житлово-комунальні послуги.

Низький рівень енергоефективності будівель є одним із основних факторів виникнення енергетичної бідності, а заходи з підвищення енергоефективності у країнах – членах Європейського Союзу є основоположними щодо її подолання. Позитивний досвід цих країн свідчить, що зниження рівня енергетичної бідності насамперед має ґрунтуватися на підтримці вразливих споживачів щодо підвищення енергоефективності будівель, а саме на питаннях: модернізації житлового фонду, зростанні обсягів використання вразливими споживачами відновлюваних джерел енергії [29].

Аналізуючи стан енергоефективності будівель в Україні, варто відзначити, що на 1 січня 2017 р. житловий фонд країни становив 977,9 млн кв. м загальної площі [9], але оскільки більшість споруд житлового фонду в Україні побудовано ще до набуття країною незалежності, вони не розраховані на економічне споживання теплової енергії. Тому в Україні діють удвічі більші нормативи споживання енергоресурсів – 80 кВт*год на кв. м, а реальне споживання досягає до 240 кВт*год на кв. м [8]. При цьому в деяких областях України споживання теплової енергії перевищує показники країн – членів ЄС більше як на 60 %.

Для модернізації всього житлового фонду України потрібно близько 30 млрд євро. Попри це в бюджеті 2017 р. на субсидування житлово-комунальних послуг було передбачено видатків на суму 70 млрд грн, а на заходи з енергоефективності – лише 800 млн грн [11] (хоча норма споживання комунальних послуг для розрахунку розміру субсидій на опалення для населення поступово знижується, що не дозволяє населенню підтримувати

необхідну температуру повітря для обігріву приміщень).

Головною проблемою, що стоїть на шляху модернізації житла вразливих споживачів, є низька купівельна спроможність. Тому, щоб стимулювати заходи з енергоефективності, вразливим споживачам надаються кредити за умов відшкодування 35 % суми кредиту, а якщо у складі ОСББ є родини, які отримують субсидії, таке ОСББ отримує відшкодування у середньозваженому розмірі між 40 і 70 % – залежно від кількості квартир-субсидіантів. За даними Держенергоефективності, на 7 серпня 2017 р. сума кредитів, виданих населенню, становила 3 410,7 млн грн, а ОСББ/ЖКБ – 161 млн грн [22]. А загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам, за період з січня по липень 2017 р. становила 3 068,5 млн грн [14], тобто була майже втричі більша за відшкодовану суму кредитів, наданих населенню та ОСББ/ЖКБ.

У розрізі видів палива 54,9 % енергетичних ресурсів, спожитих домогосподарствами в Україні, становить природний газ, що має найбільшу частку в імпорті енергоносіїв [27], а в 2016 р. його питома вага збільшилася ще на 5 %. Одним зі шляхів скорочення обсягів споживання природного газу домогосподарствами вважається використання твердого палива. Реалізація Державної програми з енергоефективності для населення, ОСББ та ЖБК передбачає компенсацію кредиту на придбання неgasових/неелектричних котлів у розмірі 35 % – для вразливих споживачів та 20 % – для решти споживачів. Як наслідок, обсяги споживання населенням вугілля й торфу в Україні зросли з 1,4 % у 2014 р. [6] до 1,8 % у 2015 р. [7], а на 7 серпня 2017 р. динаміка попиту на заміну газових котлів серед фізичних осіб становила 364,5 млн грн (для порівняння: на 1 січня 2015 р. – лише 28 млн грн) [5].

Однак дослідження *The International Institute for Applied Systems Analysis* свідчать про шкідливість використання домогосподарствами деревини та вугілля, що може бути надзвичайно небезпечним для людей, зокрема, забруднює повітря, призводить до захворювання легенів та серця [28]. Тому в деяких країнах – членах ЄС практично не споживають твердого палива, наприклад, у Франції його частка становить 0,1 % від загального обсягу споживання енергоресурсів домогосподарствами, у Німеччині – 1,1 %, у Великій Британії – 1,5 %, а в Італії його не використовують взагалі [27].

Значним здобутком з підвищення енергоефективності будівель у 2017 р. на законодавчому рівні стало ухвалення законів України:

- «Про фонд енергоефективності», який сприятиме впровадженню інструментів стимулювання та підтримки здійснення заходів з підвищення рівня енергетичної ефективності будівель та енергозбереження;

- «Про енергетичну ефективність будівель», що передбачає популяризацію діяльності із забезпечення енергетичної ефективності будівель, сертифікацію енергетичної ефективності об'єктів будівництва та існуючих будинків за класами енергоефективності, проведення оцінки на предмет відповідності установленним мінімальним вимогам щодо енергетичної ефективності будівель, розроблення рекомендацій щодо підвищення рівня енергетичної ефективності будівлі, які враховують місцеві кліматичні умови та є технічно й економічно обґрунтованими;
- «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання», що передбачає забезпечення комерційного обліку раціонального використання паливно-енергетичних та водних ресурсів і запроваджує принцип, відповідно до якого кожен оплачуватиме лише ті обсяги комунальних послуг, які фактично спожив.

Попри ці здобутки, для зниження рівня енергетичної бідності доцільно впровадити на пріоритетній основі сертифікацію енергоефективності будівель вразливих споживачів, забезпечити надання консультативних послуг вразливим споживачам щодо енергоефективності та енергоощадності, а також упровадження на пріоритетній основі заходів з енергоефективності в домогосподарствах, які потерпають від енергетичної бідності.

Зростання цін на енергоресурси протягом 2015–2017 рр. було спричинене відмовою від перехресного субсидування та державного дотування, що передбачено нормами Третього енергетичного пакета Європейського Союзу. У зв'язку з цим відбулося масштабне підвищення цін (тарифів) для населення:

- у 2015 р., порівняно з попереднім роком, – на електроенергію (на 66,9 %), на природний газ (на 273 %), на гарячу воду та опалення (на 78,4 %) [10];
- у 2016 р., порівняно з попереднім роком, – на електроенергію (на 60 %), на природний газ (на 42 %), на гарячу воду та опалення (на 88 %) [12];
- у липні 2017 р., порівняно з груднем 2016 р., – на електроенергію (на 28,1 %), природний газ (на 1 %), гарячу воду та опалення (на 0,3 %) [12].

При цьому, за даними Державної служби статистики України, в середньому за місяць частка витрат домогосподарств на оплату житла, комунальних продуктів та послуг у 2015–2016 рр. залишалася незначною (у 2015 р. становила 9,8 %, у 2016 р. – 11,1 % [3]) за рахунок зростання кількості домогосподарств, яким було призначено субсидії (кількість учасників Програми житлових субсидій становить 42,3 % від загальної кількості домогосподарств України).

Подальша децентралізація ринку електроенергії та забезпечення функціонування механізму гнучких цін стали пріоритетами Четвертого енергетичного пакета (*Winter energy package*). Відповідно до цього система ціноутворення для споживачів має бути гнучкою, збільшуватися під час пікового навантаження та зменшуватися в період зниження попиту [25].

Зниження негативного впливу лібералізації цін на енергоресурси на вразливих споживачів у країнах – членах ЄС реалізується за рахунок надання можливості споживачам обирати постачальника енергоресурсів, що передбачає [32]:

- надання інформації про прозорі, чітко роз'яснені тарифи для їх порівняння;
- надання рекомендацій вразливим споживачам про вибір постачальника енергоресурсів, який надає їх за найбільш вигідними та прийнятними для споживачів тарифами, забезпечуючи безкоштовний перехід на новий тариф;
- укладання договорів на постачання енергоресурсів із можливістю для споживачів у будь-який час змінювати постачальника енергоресурсів.

В Україні значним здобутком на шляху лібералізації ринку енергоресурсів стало ухвалення Закону України «Про ринок природного газу», що передбачає створення ефективного конкурентного середовища на ринку природного газу із належним рівнем захисту споживачів (зокрема, тих категорій споживачів, які потребують особливого захисту), а також Закону України «Про ринок електричної енергії», що передбачає ліквідацію перехресного субсидіювання та забезпечення конкуренції на ринку електричної енергії, підвищення економічних показників діяльності учасників ринку. Водночас із визначенням умов створення ефективного конкурентного середовища на ринку природного газу та електричної енергії цими правочинами закріплено права та порядок захисту вразливих споживачів.

Попри ці здобутки, домогосподарства все ще не мають змоги обирати постачальника енергоресурсів, отримувати інформацію й необхідні роз'яснення щодо тарифів постачальників енергоресурсів, щоб їх можна було порівняти, а вразливі користувачі – не отримують рекомендацій із вибору постачальника за найбільш вигідними для них умовами. Тому пріоритетним напрямом подолання енергетичної бідності є зниження негативного впливу зростання цін на енергоресурси, зокрема, шляхом гарантування споживачам права змінювати постачальника, отримувати інформацію про тарифи для їх порівняння, а також рекомендації з вибору постачальника за вигідними умовами.

Висновки

1. Реформування енергетики та водночас різке зниження соціально-економічного добробуту населення призвели до неможливості значної частини населення задовольнити свої базові енергетичні потреби і підтримувати достатньо теплу температуру в своєму житлі протягом опалювального сезону, а також до значного зростання заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг.

2. Зниження за останні роки рівня реальної заробітної плати, різке зростання споживчих цін, збільшення частки населення, яке перебуває за межею бідності та безробіття, – усе це призвело до масштабного збільшення видатків бюджету на адресні субсидії для соціального забезпечення вразливих споживачів. При цьому отримувачами субсидій залишаються як домогосподарства, які з урахуванням наданих пільг та безготівкових субсидій постійно відмовлялися від найнеобхіднішого, крім харчування, а окремим із них не вдалося навіть забезпечити достатнє харчування, так і домогосподарства, де значну частку становлять тіньові доходи.

3. Попри певні здобутки щодо зниження рівня енергетичної бідності в Україні пріоритетними напрямами з її подолання залишається вдосконалення соціального забезпечення вразливих споживачів, підвищення енергоефективності будівель, зниження негативного впливу зростання цін на енергоресурси.

4. З метою кращого соціального забезпечення вразливих споживачів енергоресурсів доцільно усунути суперечності в частині доступу до інформації про доходи на банківських рахунках для проведення верифікації, а також забезпечити монетизацію адресних субсидій на основі зворотного порядку субсидування, що передбачає монетизацію субсидій щомісячно, але лише після оплати домогосподарствами за житлово-комунальні послуги за ринковими цінами.

5. Зниження рівня енергетичної бідності перш за все має ґрунтуватися на підтримці в питаннях підвищення енергоефективності будівель за рахунок модернізації житлового фонду та зростання обсягів використання відновлюваних джерел енергії. Нагальним питанням є надання вразливим споживачам консультаційних послуг щодо енергоефективності та енергоощадності, а також впровадження на пріоритетній основі сертифікації з енергетичної ефективності їхніх будівель.

6. За ризику підвищення цін на енергоресурси реалізація норм Третього енергетичного пакета ЄС створює додатковий інструмент зниження негативного впливу зростання цін на енергоресурси шляхом гарантування права споживачів змінювати постачальника, отримувати інформацію

про тарифи для їх порівняння, а також надання рекомендацій вразливим споживачам з вибору постачальника за вигідними умовами.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні кращого світового досвіду щодо запровадження інструментів зі зниження рівня енергетичної бідності та обґрунтуванні шляхів їх запровадження в Україні.

Список використаних джерел

1. В Україні за межею бідності живе приблизно половина громадян [Електронний ресурс] / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – Режим доступу : <http://www.idss.org.ua/>
2. Ващенко Ю. Організаційно-правові засади боротьби з енергетичною бідністю в Україні у контексті європейської інтеграції // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. – 2013. – Вип. 2. – С. 33–36.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_vrdu2016pdf.zip
4. Газізуддін І., Лозовий Л., Ейкклз Д. Україна на межі енергетичної бідності: як захистити вразливі соціальні групи: документ з аналізу політики [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2013. – С. 38. – Режим доступу : http://old.icps.com.ua/files/articles/76/89/Energetic_UKR.pdf
5. Динаміка попиту на програму «тепліх кредитів» [Електронний ресурс] / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. – Режим доступу : http://sae.gov.ua/sites/default/files/07_08_2017_INFO_NEW.pdf
6. Енергетичний баланс України за 2014 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/energ/en_bal/Bal_2015_u.zip
7. Енергетичний баланс України за 2015 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/energ/en_bal/Bal_2014_u.zip
8. Енергомодернізація – ринок на 50 мільярдів доларів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://biz.sensor.net.ua/columns/3025740/enenergomodernzatsyarinok_na_50_mlyardv_dolarv
9. Житловий фонд на 1 січня 2017 року [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2017/06/123.zip>
10. Зміна тарифів на споживчому ринку у 2015 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/02/dop_zctsr15pdf.zip
11. Зубко розповів, як насправді виглядає термомодернізація житлового фонду України [Електронний ресурс] / УНІАН. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/realstate/2037886-zubko-rozpoviv-yak-naspravdiviglyadae-termomodernizatsiya-jitloвого-fondu-ukrajini.html>
12. Індеси цін [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Колбушкін Ю.П., Данилюк М.О., Висоцький С.О. Діагностування та шляхи реформування державної тарифної політики на ринках теплової енергії та природного газу України // Наук. вісник Івано-Франківського нац. техн. ун-ту нафти і газу. – 2013. – № 1. – С. 188–193.
14. Про надання населенню субсидій [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2019-19>
17. Закон України «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 р. № 329-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/329-19>
18. Директива 2009/73/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС» від 13 липня 2009 р. [Електронний ресурс] / Міністерство юстиції України. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32544.docx>
19. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії подолаття бідності» від 16 березня 2016 р. № 161-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>
20. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/05/dop_sddotp15pdf.zip
21. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів у 2016 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/dop/07/dop_sdrd2016pdf.zip
22. Урядова програма з енергоефективності для населення, ОСББ та ЖКБ. Динаміка попиту [Електронний ресурс] / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. – Режим доступу : http://sae.gov.ua/sites/default/files/07_08_2017_INFO_NEW.pdf
23. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішню та зовнішню становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
24. Цілі сталого розвитку: Україна : національна доповідь [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>
25. Основні положення енергетичних стратегій та програм Європейського Союзу щодо розвитку енергетичної сфери в умовах формування загальноєвропейського ринку електроенергії [Електронний ресурс] / Укренерго. –

Режим доступу : <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/2.-Energetychni-Strategiyi-YES.pdf>

26. Політика житлових субсидій у країнах Центральної Європи [Електронний ресурс] / Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна. – Режим доступу : <http://www.case-ukraine.com.ua/archive/u/publications/1ea083ea7c0a464799e403b2a319dcf8.pdf>
27. Final energy consumption in households by fuel [Електронний ресурс] / Eurostat. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_rk210&language=en
28. Household Energy Transitions [Електронний ресурс] / The International Institute for Applied Systems Analysis. – Режим доступу : <http://www.iiasa.ac.at/web/home/research/researchPrograms/Energy/Research/EnergyPoverty/Household-energy-transitions.en.html>
29. How to end Energy Poverty? Scrutiny of Current EU and Member States Instruments: Directorate general for internal policies Policy Department A: economic and scientific policy [Електронний ресурс] / European Parliament. – Режим доступу : [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563472/IPOL_STU\(2015\)563472_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563472/IPOL_STU(2015)563472_EN.pdf)
30. Inability to keep home adequately warm – EU-SILC survey [Електронний ресурс] / Eurostat. – Режим доступу : http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdcs01&lang=en
31. Opinion of the European Economic and Social Committee on Energy poverty in the context of liberalisation and the economic crisis (exploratory opinion) [Електронний ресурс] / EUR-Lex Access to European Union law. – Режим доступу : <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.ten-opinions.19528>
32. Towards a social Energy Union: Tackling energy poverty in Europe: Declaration of PES Energy Ministers adopted in June 2016 [Електронний ресурс] / PES. – Режим доступу : <https://www.pes.eu/permalink/fc0b58c2-d81a-11e6-9ed2-9a82572148c5.pdf>

References

1. V Ukraini za mezheiu bidnosti zhyve pryblizno polovyna hromadian [About half of the population lives on the poverty line in Ukraine]. *Institut demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy – M.V. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*. (n.d.) [idss.org.ua](http://www.idss.org.ua/). Retrieved from <http://www.idss.org.ua/> [in Ukrainian].
2. Vashchenko, Yu. (2013). Orhanizatsiino-pravovi zasady borotby z enerhetychnoiu bidnistiu v Ukraini u konteksti yevropeiskoi intehratsii [The Organizational and Legal Basis for Combating Energy Poverty in Ukraine in the Context of European Integration]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Law Sciences*, 2, 33–36 [in Ukrainian].
3. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2016 rotsi [Costs and resources of households in Ukraine in 2016]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.) [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_vrdu2016pdf.zip). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_vrdu2016pdf.zip [in Ukrainian].
4. Gazizullin, I., Lozoyi, L. & Eiklz, D. (2013). Ukraina na mezhi enerhetychnoi bidnosti: yak zakhystyty vrazlyvi sotsialni hrupy: dokument z analizu polityky [Ukraine on the verge of energy poverty: how to protect vulnerable social groups: a policy analysis document]. *Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen – International Center for Policy Studies*. (n.d.) old.icps.com.ua. Retrieved from http://old.icps.com.ua/files/articles/76/89/Energetic_UKR.pdf [in Ukrainian].
5. Dynamika popytu na prohramu «teplykh kredytiv» [Dynamics of demand for the program "warm loans"]. *Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia Ukrainy – State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine*. (n.d.) sae.gov.ua. Retrieved from http://sae.gov.ua/sites/default/files/07_08_2017_INFO_NEW.pdf [in Ukrainian].
6. Enerhetychni balans Ukrainy za 2014 rik [Energy balance of Ukraine for 2014]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.) [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/energ/en_bal/Bal_2015_u.zip). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/energ/en_bal/Bal_2015_u.zip [in Ukrainian].
7. Enerhetychni balans Ukrainy za 2015 rik [Energy balance of Ukraine for 2015]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.) [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/energ/en_bal/Bal_2014_u.zip). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/energ/en_bal/Bal_2014_u.zip [in Ukrainian].
8. Enenrhomodernizatsiya – rynek na 50 milliardiv dolariv [Energy modernization – the market for 50 billion dollars]. (n.d.) biz.censor.net.ua. Retrieved from https://biz.censor.net.ua/columns/3025740/enengomodernzatsyarinok_na_50_mlyardv_dolarv [in Ukrainian].
9. Zhytlovyi fond na 1 sichnia 2017 roku [Housing fund as of January 1, 2017]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.) [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2017/06/123.zip). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2017/06/123.zip> [in Ukrainian].
10. Zmina taryfiv na spozhyvchomu rynku u 2015 rotsi [Changing tariffs on the consumer market in 2015]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.) [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/02/dop_zctsr15pdf.zip). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/02/dop_zctsr15pdf.zip [in Ukrainian].
11. Zubko rozpoviv, yak naspravdi vyhladaie termomodernizatsiia zhytlovoho fondu Ukrainy [Zubko told how the thermo-modernization of Ukraine's housing stock actually looks]. *UNIAN – UNIAN*. (n.d.) economics.unian.ua. Retrieved from <https://economics.unian.ua/realestate/2037886-zubko-rozpoviv-yak-naspravdi-viglyadae-termomodernizatsiya-jitloвого-fondu-ukrajini.html> [in Ukrainian].
12. Indeksy tsin [Price indices]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.) [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
13. Kolbushkin, Yu.P., Danylyuk, M.O. & Vysotsky, S.O. (2013). Diahnostuvannya ta shliakhy reformuvannya derzhavnoi taryfnoi polityky na rynkakh teplovoi enerhii ta pryrodnoho hazu Ukrainy [Diagnosis and ways of reforming the state tariff policy in the markets of thermal energy and natural gas of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Ivano-*

- Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu naf-ty i hazu – Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, 1, 188–193 [in Ukrainian].*
14. Pro nadannia naselenniu subsydii [About providing subsidies to the population]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 15. Pro oplatu naselenniam zhytlovo-komunalnykh posluh [About payment of housing and communal services by the population]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 16. Zakon Ukrainy «Pro rynek elektrychnoi enerhii» vid 13 kvitnia 2017 r. № 2019-VIII [Law of Ukraine "About the market of electric energy" from 2017, April 13 No. 2019-VIII]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> [in Ukrainian].
 17. Zakon Ukrainy «Pro rynek pryrodnoho hazu» vid 09 kvitnia 2015 r. № 329-VIII [Law of Ukraine "About the natural gas market" from 2015, April 9 No. 329-VIII]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/329-19> [in Ukrainian].
 18. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady 2009/73/ YeS vid 13 lypnia 2009 roku «Pro spilni pravyla vnutrishnoho rynku pryrodnoho hazu ta pro skasuvannia Dyrektyvy 2003/55/EU» [Directive 2009/73/EU of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 "On common rules for the internal market for natural gas and repealing Directive 2003/55/EC"]. *Ministerstvo yustytzii Ukrainy – Ministry of Justice of Ukraine*. (n.d.). *old.minjust.gov.ua*. Retrieved from <http://old.minjust.gov.ua/file/32544.docx> [in Ukrainian].
 19. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehiyi podolannia bidnosti» vid 16 bereznia 2016 r. № 161-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Strategy for Overcoming Poverty" from 2016, March 16 No. 161-r]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80> [in Ukrainian].
 20. Samoosinka domohospodarstvamy dostupnosti okremykh tovariv ta posluh [Self-assessment by households of the availability of individual goods and services]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/05/dop_sddotp15p.pdf.zip [in Ukrainian].
 21. Samoosinka domohospodarstvamy Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv u 2016 rotsi [Self-assessment by households of Ukraine of their income in 2016]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine*. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/dop/07/dop_sdrd2016p.pdf.zip [in Ukrainian].
 22. Uriadova prohrama z enerhoefektyvnosti dlia naselenia, OSBB ta ZhKB. Dynamika popytu [Government Energy Efficiency Program for the population, ACMHs and CSDs. Demand dynamics]. *Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia Ukrainy – State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine*. (n.d.). *sae.gov.ua*. Retrieved from http://sae.gov.ua/sites/default/files/07_08_2017_INFO_NEW.pdf [in Ukrainian].
 23. Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi» [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017"] (2017). Kyiv: NISS [in Ukrainian].
 24. Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina [Sustainable Development Goals: Ukraine]. *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy – Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*. (n.d.). *www.me.gov.ua*. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb> [in Ukrainian].
 25. Osnovni polozhennia enerhetychnykh stratehiy ta prohram Yevropeiskoho Soiuzu shchodo rozvytku enerhetychnoi sfery v umovakh formuvannia zahalnoievropeiskoho rynku elektroenerhii [The main provisions of the energy strategies and programs of the European Union on the development of the energy sector in the context of the formation of a pan-European electricity market]. *Ukrenergo – Ukrenergo*. (n.d.). *ua.energy*. Retrieved from <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/2.-Energetychni-Strategiyi-YES.pdf> [in Ukrainian].
 26. Polityka zhytlovykh subsydii u kraiinakh Tsentralnoi Yevropy [The policy of housing subsidies in Central Europe]. *Tsentr sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen CASE Ukraina – CASE Ukraine Center for Social and Economic Research*. (n.d.). *case-ukraine.com.ua*. Retrieved from <http://www.case-ukraine.com.ua/archive/u/publications/1ea083ea7c0a464799e403b2a319dcf8.pdf> [in Ukrainian].
 27. Final energy consumption in households by fuel. *Eurostat*. (n.d.). *ec.europa.eu*. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_rk210&language=en [in English].
 28. Final energy consumption in households by fuel. *Eurostat*. (n.d.). *ec.europa.eu*. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_rk210&language=en [in English].
 29. Household Energy Transitions. *The International Institute for Applied Systems Analysis*. (n.d.). *iiasa.ac.at*. Retrieved from <http://www.iiasa.ac.at/web/home/research/researchPrograms/Energy/Research/EnergyPoverty/Household-energy-transitions.en.html> [in English].
 30. How to end Energy Poverty? Scrutiny of Current EU and Member States Instruments: Directorate general for internal policies Policy Department A: economic and scientific policy. *European Parliament*. (n.d.). *europarl.europa.eu*. Retrieved from [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563472/IPOL_STU\(2015\)563472_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563472/IPOL_STU(2015)563472_EN.pdf) [in English].
 31. Inability to keep home adequately warm – EU-SILC survey. *Eurostat*. (n.d.). *appsso.eurostat.ec.europa.eu*. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_md01&lang=en [in English].
 32. Opinion of the European Economic and Social Committee on Energy poverty in the context of liberalisation and the economic crisis (exploratory opinion). *EUR-Lex Access to European Union law*. (n.d.). *eesc.europa.eu*. Retrieved from <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.ten-opinions.19528> [in English].